

чужому языковому мышлению, из чужой языковой среды. Если в русскоязычном мире отсутствуют такие напитки, как *виски* и *эль*, а в англоязычном мире нет таких блюд, как *блины* и *борщ*, то данные понятия выражаются с помощью слов, заимствованных из соответствующего языка. Это могут быть слова, обозначающие предметы национальной культуры (*balalaika, matryoshka, blini, vodka; футбол, виски, эль*), политические, экономические или научные термины (*perestroyka, sputnik; импичмент, лизинг, дилер; файл, компьютер, бум*) [4, с. 77].

Более сложной оказывается ситуация, когда одно и то же понятие по-разному – избыточно или недостаточно – словесно выражается в разных языках. Рассмотрим, например, способы выражения такого факта внеязыковой реальности, который по-русски называется *палец*. Чтобы назвать этот предмет по-английски, необходимо уточнить, что имеется в виду: палец руки или ноги, и если руки, то какой палец, потому что, как известно, пальцы руки, кроме большого, у англичан называются *fingers*, большой палец – *thumb*, а пальцы ноги – *toes*. То же самое касается и немецкого языка, где для обозначения пальцев руки и ноги используются разные слова.

Проблема изучения языковой картины мира тесно связана с проблемой концептуальной картины мира, которая отражает специфику человека и его бытия, взаимоотношения его с миром, условия его существования. Языковая картина мира эксплицирует различные картины мира человека и отображает общую картину мира.

Таким образом, язык фиксирует коллективные стереотипные и эталонные представления и интерпретирующую деятельность языкового сознания. Картина мира того или иного этноса становится фундаментом культурных стереотипов. Ее анализ помогает выявить различия в национальной культуре ее носителей.

Литература

1 Серебренников, Б. А. Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира / Б. А. Серебренников, Е. С. Кубрякова, В. И. Постовалова, В. Н. Телия, А. А. Уфимцева. – М.: Наука, 1988. – 29 с.

2 Гуревич, А. Я. Человек и культура: индивидуальность в истории культуры / А. Я. Гуревич. – М., 1990. – 41 с.

3 Маслова, В. А. Лингвокультурология / В. А. Маслова. – М.: Академия, 2001. – 208 с.

4 Тер-Минасова, С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. – М., 2000. – 216 с.

УДК 811.161.3'42:821.161.3–343:398.2

К. В. Лёгенькая

УСТОЙЛИВЫ ЭПІТЭТ У БЕЛАРУСКАЙ НАРОДНАЙ КАЗЦЫ

Артыкул прысвечаны даследаванню моўнага выяўленча-выразнага сродка – эпітэта – у мове беларускай народнай казкі, вызначэнню яго спецыфікі, адрознення ад агульналітаратурнага вобразнага азначэння, сістэматызацыі па разрадах і выяўленню яго ўстойлівасці, абумоўленай выкарыстаннем у традыцыйных казачных формулах.

Казка – адзін з самых распаўсюджаных і цікавых жанраў. Сярод безлічы разнавіднасцей фальклорнай прозы (легенд, паданняў, фантастычных гісторый і апавяданняў) можна беспамылкова пазнаць казку. Гэта звязана з папулярнасцю, агульнавядомасцю яе герояў (як станоўчых, так і адмоўных): Кацігарошак, Удовін сын,

Баба-Яга, бязлітасны Цмок і інш. Лёгка пазнаецца гэты жанр па спецыфічных, уласна-казачных формулах: «Жылі-былі дзед з бабаю...», або: «І я там быў, мёд, піва піў, па барадзе цякло, а ў роце не было...». Мастацкая вобразнасць і арыгінальнасць казкі ствараецца ў выніку сінтэзу ўсіх паэтычных і кампазіцыйных сродкаў: эпітэтаў, параўнанняў, гіпербал, паўтораў, зачынаў, канцовак і г. д. Спецыфіка гэтых сродкаў у тым, што яны з'яўляюцца агульнымі для многіх твораў. Менавіта таму іх называюць устойлівымі формуламі.

Адным з самых пашыраных сродкаў вобразнага адлюстравання рэчаіснасці з'яўляецца эпітэт – вобразнае азначэнне. Шырокае выкарыстанне эпітэтаў не толькі ў фальклорных жанрах, але і па-за іх межамі, у мастацкай літаратуры. Аднак вобразнае азначэнне, выкарыстанае ў фальклорным тэксце, істотна адрозніваецца ад эпітэта літаратурна-мастацкага. Менавіта таму яно атрымала назву фальклорнага. Эпітэт як актыўны сродак выяўленчай выразнасці мастацкага маўлення даволі падрабязна апісаны ў навуковай літаратуры. Найбольш грунтоўную класіфікацыю фальклорных эпітэтаў распрацаваў А. М. Весялоўскі. Гэту тыпалогію мы і бяром за аснову сістэматызацыі казачных устойлівых вобразных азначэнняў.

Казачныя эпітэты – вобразныя азначэнні, ужытыя ў тэкстах беларускай народнай казкі – у сваю чаргу таксама маюць спецыфічныя асаблівасці: яны выкарыстоўваюцца ў межах шаблонных казачных формул, набываючы ўстойлівасць, становяцца «агульнымі месцамі» для многіх казачных тэкстаў. Так, напрыклад: «Ёсць у адным царстве, у адной старане, дзіва-кабыліца – з ноздраў яе полымя шугае, а з вушэй дым валіць. Пасецца яна ў *зялёных лугах, на шаўковых мурагах*» [1, с. 19] і «У *зялёных лугах, на шаўковых мурагах* пасецца конь сівай масці, з *залатою грываю*» [1, с. 7]. Гэта формулы–апісанні дзівосных жывёл. Для характарыстыкі іх месцазнаходжання выкарыстоўваюцца эпітэты «зялёныя» (лугі) і «шаўковыя» (мурагі). І далей, калі перачытваць звароты такога тыпу, то амаль заўсёды лугі будуць зялёныя, а мурагі шаўковыя. Гэта ўстойлівыя эпітэты. Так, вобразнае азначэнне, выражанае прыметнікам «зялёныя», з'яўляецца сталым, таму што яно трывала замацавалася не толькі ў казачных тэкстах, але і ў іншых фальклорных жанрах. Эпітэт «шаўковыя» метафарычны, бо адлюстроўвае прыкмету, перанесеную на прадмет паводле пэўнай блізкасці. У дадзеным выпадку, відавочна, што мурагі не могуць быць шаўковымі, але яны настолькі прыемныя на дотык, плаўныя, што набліжаюцца па сваіх якасцях да шоўку.

Вельмі часта можна сустрэць спалучэнні, дзе сталым эпітэтам з'яўляецца прыметнік «цёмны». Цёмным можа быць і лес, і бор, і пушча. Звычайна такім чынам тлумачыцца выпрабаванне, якое выпала на долю галоўнага героя: «Пайшоў Іван у *чыстае поле, за цёмны лес* шчасця свайго шукаць» [2, с. 234]. Таму прыметнік «цёмны» ў казачным фальклоры набывае адмоўную канатацыю. Гэта значыць, што ў тэксце можа быць і не апісаны шлях праз гэты цёмны лес ці бор, але мы разумеем, што яго пераадоленне не было лёгкаім. Сталым эпітэтам з'яўляецца прыметнік «чысты», таму што часцей за ўсё ён дапасуецца да назоўніка «поле», і таму мае замацаванае месца. У спалучэнні з назоўнікам «поле» дадзены прыметнік набывае значэнне

Вобразнае азначэнне можа паўтараць колер прадмета ці з'явы рэчаіснасці: «сіняе мора», «зялёная трава», «жоўты пясок». Так, напрыклад: «Шмат абышоў ён вёсак, гарадоў, шмат чаго пабачыў, нарэшце, прыйшоў да сіняга мора» [1, с. 35] або: «Жоўты пясок рассыпайся, сасновая труна раскрывайся, бацька з магілы падымайся» [1, с. 6].

Наступная група эпітэтаў – метафарычныя – сумяшчае ў сабе прыкметы метафарызацыі, выражанай вобразным азначэннем. Распаўсюджаны спалучэнні, у якіх ролю эпітэта выконвае прыметнік «залаты»: «залатая грыва», «залатая шчацінка», «залаты птах»: «І вартуюць яе дванаццаць коней з залатымі грывамі» [1, с. 20], «Ёсць у адным царстве, у адной стране свінка – ...» [1, с. 16], «Аж бачыць – ляціць да яблыні вялікі залаты птах» [1, с. 82]. Залаты – адносны прыметнік, аднак у казачным ужытку ён з'яўляецца якасным, таму што маецца на ўвазе не тое, што грыва або птах зроблены з золата, а тое, што яны маюць вялікую каштоўнасць, з'яўляюцца своеасаблівым скарбам. На гэтай падставе адбылася метафарызацыя пэўнай істотнай прыкметы.

Метафарычнымі з'яўляюцца эпітэты ў наступным прыкладзе: «Мне каб за адну ноч быў пабудаваны сабор за ракой: кірпічына залатая, кірпічына сярэбраная. Мост такі ж: маснічына залатая, маснічына сярэбраная» [1, 355]. Эпітэт «сярэбраная» выражаны кароткай формай прыметніка. Метафарызаваныя прыметнікі «залаты» і «сярэбны» прысутнічаюць ў наступным апісанні чароўнай жывёлы: «Вывастрыў дзед тапарок, паехаў у лясок, стукнуў у дубок – выскачыў каток – залаты лабок, сярэбранае вушка, залатое вушка, сярэбраная лапка, залатая лапка, сярэбраная шарсіцінка, залатая шарсіцінка» [2, с. 358].

Да метафарычных можна аднесці эпітэт у спалучэнні «румяны яблык», таму што румяным можа быць толькі чалавек (з'ява перанясення чалавечых рыс на прадметы нежывой прыроды называецца персаніфікацыяй), а яблык мае адценне чырвонага колеру, якое падобнае да чалавечага румянцу.

Даволі рэдка ў казках сустракаюцца эпітэты, утвораныя на аснове пераносу па сумежнасці: «З таго зярнятка вырасла саладзенькая яблынька» [2, с. 320] – у спалучэнні «саладзенькая яблынька» назіраецца прыклад сінекдахальнага пераносу якасці, таму што салодкім можа быць яблык, а гэтая частка цэлага паняцця «яблыня».

Вобразнае азначэнне, якое дае пэўнае тлумачэнне, адзнаку слову, да якога дапасуецца, атрымала назву паясняльных эпітэт. Так, напрыклад, «цяністая вярба» – тая вярба, што ўтварае цень. «Калі ён табе патрэбен будзе – свісні-крыкні поўным голасам, і конь стане перад табою, як ліст перад травою» [1, с. 8]. Эпітэт «поўным» (голосам) паясняе меру або ступень моцы голасу. Аб матэрыяле, з якога зроблены прадмет, паведамляе эпітэт «сасновая» (труна).

Вельмі цікавую групу паясняльных эпітэтаў складаюць спалучэнні, у якіх ролю вобразнага азначэння выконвае прыдатак: «гуслі-самаграі», «кавёр-самалёт», «меч-самасеч». Напрыклад: «... у той бабы ёсць меч-самасеч: сам рубіць, сам сячэ і галовы ў кучу кладзе» [2, с. 348], «Ёсць у гэтай самай бабы гуслі-самаграі: самі граюць, самі скачуць, самі песні спяваюць» [2, с. 349]. Трэба адзначыць, што прыдатак можа быць выражаны складаным назоўнікам, напрыклад, гуслі самаграі, якія самі іграюць. Калі ж эпітэты выражаны складанымі прыметнікамі, яны адносяцца да самастойнай групы складаных эпітэтаў: «быстраногі хорт», «быстравокі сокал», «белакапыценькі конь», «трохгаловы змей». Напрыклад: «Бачыць удовін сын – едзе на паляванне трохгаловы змей, малодшы брат Цуды-Юды», або: «Ёсць за трыццаць тры мілі і з мількаю такая валшэбніца, што мае самапітны жбан» [2, с. 337].

Сустракаюцца і гіпербалічныя эпітэты, выражаныя прыдаткам: «мора-акіян» (памер мора перабольшваецца да памеру акіяна, які, зразумела, значна большы), «рыба-кіт» (таксама гіпербалізацыя памеру рыбы): «Прыехалі яны да мора-акіяна, ажно ляжыць там Цуда-Юда рыба-кіт» [2, с. 351].

«Зажані мяне на вяліку травіцу, на халодну расіцу» [2, с. 323] – гэты выраз, у якім у ролі вобразных азначэнняў выкарыстаны кароткія формы прыметнікаў. Яны з'явіліся

вельмі даўно, нават раней за поўныя формы тыпу «вялікую», «халодную», і іх ужыванне ў казках сведчыць аб старажытнасці гэтага жанру.

Такім чынам, вобразныя азначэнні ў мове казачнага аповеду называюць устойліваць і разам з тым маюць разгорнутую тыпалогію, якая хоць і не з'яўляецца ўласнаказачнай, але раскрывае багацце, крэатыўнасць, адметнасць фантастычнага твора беларускай фальклорнай прозы.

Літаратура

1 Беларускія народныя казкі / уклад. Н. В. Філіповіч. – Мінск: «Мастацкая літаратура», 2010. – 155 с.

2 Казкі пра жывёл і чарадзейныя казкі / рэд. В. Савельева. – Мінск: «Навука і тэхніка», 1973. – 567 с.

3 Веселовский, А. Н. Историческая поэтика / А. Н. Веселовский. – Москва: Высшая школа, 1989. – 404 с.

УДК 316.613.4:159.942.5–053.6

Г. В. Лях

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОДИНОЧЕСТВА У ПОДРОСТКОВ

Статья посвящена вопросу переживания одиночества подростками. Рассмотрены различные теоретические подходы зарубежных и отечественных авторов, проанализированы причины переживания одиночества подростками, взаимосвязь одиночества и самооценки, влияние переживания одиночества на развитие личности подростка.

В подростковом возрасте чувство одиночества играет важную роль: в это время формируется осознанное отношение к своим потребностям и способностям, влечениям и мотивам поведения, переживаниям и мыслям. Одиночество осознается в подростковом возрасте, что связано с переходом на новый уровень самосознания, с усилением потребности в самопознании, принятии и признании, общении и обособлении, с кризисом самооценки.

Попытки исследования и описания одиночества с различных точек зрения теоретической и прикладной науки сделаны А. Фрейд, Э. Фроммом, Л. Э. Пепло, К. Роджерсом, Р. Вейсом, С. Корчагиной и др.

Вопросам переходного возраста, анализу физиологии и психологии полового созревания, типичных возрастных конфликтов, эволюции высших психических функций, воображения и творчества, динамики и структуры личности подростка посвящены лекции Л. С. Выготского «Педология подростка». Исследования самосознания, чувства взрослости, социальной ситуации развития подросткового возраста, отражены в работах Л. И. Божович, И. С. Кона, В. А. Аверина, А. П. Новгородцевой и др., психологических особенностей одиночества в подростковом и юношеском возрасте – в трудах И. С. Кона, Е. Е. Роговой, И. М. Слободчикова, Г. Р. Шагивалеевой и т. д.

Подростки и юноши намного чаще людей старшего возраста чувствуют себя одинокими. Молодые люди учатся быть самостоятельными и ищут новые возрастные формы взаимоотношений с окружающими. Часто они чувствуют себя беззащитными и неуверенными в этом большом и проблемном мире. Отсутствие опыта внутренней жизни ведет к ощущению пустоты и сопровождается отрицательными переживаниями. Симптом одиночества свидетельствует о невозможности подростка быть активным, взросление проходит по лабиринтам изоляции, что отчуждает подростка от участия в своем личностном росте.